

DOCUMENT SOBRE MITJANS DE COMUNICACIÓ

Els mitjans de comunicació davant la immigració

Document per a la reflexió i el debat entorn al paper dels mitjans de comunicació enfront a la immigració no-comunitària a Catalunya

Sumari

Aquest document planteja algunes de les línies estructurals per al debat i la reflexió entorn al paper dels mitjans de comunicació en relació a la immigració no-comunitària a Catalunya.

Els continguts del document apunten tres aspectes fonamentals que incideixen en el tractament de les informacions sobre immigració als mitjans de comunicació. Primer, reconèixer quins són els drets, responsabilitats i limitacions jurídiques de la llibertat d'expressió i informació. Segon, definir algunes de les característiques dels mitjans i la seva dinàmica de treball que afecten al procés de selecció i elaboració de notícies. I tercer, assenyalar alguns punts sobre el tractament de la informació i l'ús del llenguatge a tenir en compte de forma especial quan es tracta sobre immigració. Finalment, es plantegen diverses qüestions per facilitar la reflexió i el debat sobre el tema.

Índex

Introducció.....	
I. Alguns Drets i responsabilitats jurídiques a tenir en compte: El Dret a la Informació i llurs límits.....	
II. Característiques dels mitjans de comunicació: limitacions i precarització.....	
III. El tractament de la informació i l'ús del llenguatge.....	
Elements per a la reflexió.....	
Bibliografia.....	

Introducció

El Consens Social sobre Migracions (CSM) és un procés en el qual 155 entitats socials de Catalunya formen opinió entorn del fet migratori i la nova societat que aquest fet genera. Aquest document és el fruit del compromís al qual van arribar aquestes entitats per abordar el paper rellevant dels Mitjans de Comunicació en relació a la immigració, i la responsabilitat que se'n deriva. El document pretén crear debat entre les entitats per poder aclarir, d'una banda, allò que esperem dels mitjans de comunicació i, de l'altra, què els podem oferir.

La urgència d'aquest debat neix de la constatació que els mitjans són avui uns dels principals constructors de sentit, els qui abasteixen el conjunt de la població dels models d'interpretació de la realitat, dels estereotips, de les dades que configuren, confirmen o desmenteixen les visions del món. Per tant, els mitjans participen decisivament en la construcció dels valors socials. D'una banda, són mirall dels valors de la societat i de les seves relacions internes i de l'altra, són fonamentals en la definició de valors i actituds. Amplifiquen i donen forma a aquests models, dels quals són a la vegada causa i efecte.

Avui, quan ens referim a la immigració, es parla molt de la "integració" dels immigrants. Caldria, en canvi, parlar de la integració de la nostra societat, de la qual ja formen part els immigrants. Es tracta d'un procés on tant la societat d'acollida com les persones immigrades pateixen una transformació, creant una nova realitat social. Per tot el què hem dit abans, és evident que, en aquest procés, els mitjans de comunicació hi tenen un paper decisiu. Des dels mitjans es pot propiciar una relació igualitària i afavorir la inclusió de l'altre o, en canvi, es pot alimentar estereotips i percepcions que dificultin la convivència i afavoreixin el conflicte. El document del Consens Social sobre Migracions assenjala, en la seva introducció, que els mitjans de comunicació – juntament amb altres agents socials- tenen la "responsabilitat compartida

d'aprendre a crear mecanismes que afavoreixin la inclusió de l'altre, i el repte de redefinir un model d'interculturalitat a Catalunya".¹

En el panorama actual, es pot constatar que, malgrat que hi ha molta feina feta al respecte, queda molt per fer fins aconseguir que el tema migratori sigui tractat amb plena normalitat. Per tot això, el CSM vol realitzar una anàlisi, una reflexió i un debat sobre aquest tema, amb els següents objectius:

- **Objectiu General:** Realitzar un debat ampli amb totes les entitats que formen el Consens sobre el paper dels mitjans de comunicació en relació a la immigració no-comunitària a Catalunya. El debat està dirigit a trobar les vies que ens permetin desmuntar i superar els estereotips racistes i xenòfobs, i d'altra, establir canals regulars, competents i veraçs d'informació entre les parts implicades.
- **Objectius Específics:** Primer, conèixer els drets i responsabilitats jurídiques que existeixen en relació a les informacions publicades pels mitjans. Segon, conèixer les característiques dels mitjans, la seva dinàmica de treball, el perfil dels periodistes i les limitacions que se'n deriven. Tercer, assenyalar les conseqüències que pot comportar el tractament de la informació o l'ús del llenguatge.

¹ Consens Social sobre Migracions. Abril 2006

I. Alguns Drets i responsabilitats jurídiques a tenir en compte: El Dret a la Informació i llurs límits

La llibertat d'expressió i el dret a la informació

Enfront de possibles excessos o d'una mala praxi del periodista, la Constitució espanyola considera que la llibertat d'expressió i informació són drets fonamentals de la ciutadania i com a tals són irrenunciables, inalienables i imprescriptibles. Concretament en l'Article Núm. 20.1.d) es reconeix i protegeix el dret: "A comunicar o rebre lliurement informació veraç per qualsevol mitjà de difusió".

Segons normatives internacionals, el Dret a comunicar i rebre lliurement informació veraç haurà de ser interpretat d'acord i en coherència amb l'Article 19 de la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, i a l'Article 10 del Conveni Europeu per a la protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals (CEDH) de 1950 –conveni al qual Espanya es va adherir i ha ratificat en diverses ocasions–, i en ambdós casos es refereix a la llibertat d'expressió i informació com a principi general del Dret Comunitari.

Però què entén la Constitució espanyola per informació veraç: "la comprovació raonable de la veracitat en el sentit que la informació obtinguda està raonablement contrastada i que és digna de protecció, encara que la seva total exactitud sigui controvertible o s'incorri en errors circumstancials que no afectin l'essència de l'informat. Això significa que l'informador no pot remetre's a fonts genèriques, rumors o insinuacions"². És a dir, quan trobem en un diari, un canal televisiu o una emissora de ràdio una informació inexacta o incompleta estem en presència d'una violació del Dret a rebre informació veraç.

El Dret a la Rectificació, Resposta o Rèplica:

² Sentència del Jutjat de Primera Instància número 59 de Madrid. 10 de juliol de 1995. Magistrat Ignacio del Riego Valledor

El Dret a la Rectificació és una garantia per al compliment del Dret a rebre informació veraç, i consisteix en la facultat de difusió per a establir la veritat. Aquest dret podria definir-se com "l'obligació de difondre en els termes contemplats per la llei, la resposta que qualsevol persona consideri necessari difondre públicament a causa d'una informació incompleta o errònia que ha malmès el seu prestigi o dignitat"³.

D'acord amb aquests preceptes es castiga a qui inciti a la discriminació, a l'odi o a la violència contra grups o associacions, per motius racistes, antisemites o altres referents a ideologia, religió o creences, situació familiar, pertinença dels seus membres a una ètnia o grup, origen nacional, el seu sexe, orientació sexual, malaltia o discapacitat, o als que amb coneixement de la seva falsedat o temerari menyspreu cap a la veritat, difonen informacions injurioses sobre aquests grups o associacions (Codi Penal article 510), així com al particular encarregat d'un servei públic, al funcionari públic o a aquells que, amb les seves activitats professionals o empresarials, deneguessin a una persona una prestació a la qual tingui dret pels motius al·ludits (Codi Penal articles 511 i 512).

Els límits de la llibertat d'expressió i d'informació

En relació directa amb l'exposat, ens trobem també amb l'Article 20.4 de la Constitució que marca els límits de la llibertat d'expressió i d'informació, especialment en allò referent al dret a l'honor, a la intimitat i a la pròpia imatge (la imatge dels immigrants per exemple). De fet existeix la protecció civil d'aquests drets en la Llei Orgànica 1/1982 de 5 de maig.

L'article 20 de la Constitució, al qual ja ens hem referit, estableix també una sèrie de garanties penals que es recullen en el Títol XXI del Codi Penal (Delictes

³ Luis Escobar de la Serna, *Derecho a la Información*, Editorial Dykinson, Madrid, 1997. p.315.

contra la Constitució) Capítol IV, Secció Primera, que tracta dels delictes comesos en ocasió de l'exercici dels drets fonamentals i de les llibertats públiques garantides per la Constitució.

II. Característiques dels mitjans de comunicació: limitacions i precarització

La informació arriba al públic un cop filtrada pel periodista i pel mitjà. És per això que hi ha tota una sèrie de factors que incideixen de forma rellevant en el tractament que es dona a la informació: des de la línia editorial marcada pel mitjà de comunicació fins a les rutines de treball, passant pel grau de formació dels professionals o la seva responsabilitat envers la feina. Una responsabilitat a la que obliga l'Article 20 de la Constitució espanyola quan parla del dret a "comunicar i rebre informació veraç", com acabem de veure.

Els i les professionals de la comunicació sovint es troben amb dificultats per realitzar una feina de qualitat quan des de la seva rutina productiva no compten amb les fonts idònies i els recursos necessaris. Encara que el fet de tenir més o menys recursos no és determinant per l'elaboració de notícies de qualitat respecte la immigració, sí que pot esdevenir una dificultat. Vegem algunes d'aquestes dificultats.

Marc ideològic i falta de formació i especialització dels professionals

Els mitjans influeixen poderosament en les opinions que prevalen sobre els temes ètnics. Existeix un marc ideològic complex dins del qual la percepció entre grups, els prejudicis, la dominació dels blancs, les estratègies cognitives, a més dels valors que els periodistes atribueixen a les notícies contribueixen, en conjunt, a una representació negativa de les minories ètniques en els mitjans de comunicació, per això se'ls atribueix aquest grau de responsabilitat social tan elevat⁴.

⁴ Teun A. Van Dijk, citat per José A. Sorolla a "El tractament informatiu de la immigració a Catalunya". Quaderns del CAC, núm. 12. Gener-abril 2002.

En l'apartat dedicat a Educació i Cultura, el CSM constata com "els mitjans de comunicació exerceixen a vegades una influència negativa pel que fa a l'educació comunitària respecte la immigració. L'associació que es fa entre immigració i experiències positives és ben escassa; en canvi, és freqüent l'associació entre immigració i experiències negatives (delinqüència, violència, etc...)"⁵

El problema que esgrimeixen els professionals del periodisme, i particularment els de ràdio i televisió, és que normalment no tenen temps per reflexionar, ni temps per contrastar, triar o polir les informacions, ni tenen la formació adequada, especialitzada per trobar i donar, per exemple, alternatives satisfactòries als perquès etnicistes que sovint apareixen lligats a la religió, als costums o als hàbits d'una ètnia quan són només particulars d'algunes persones. En aquest cas es deriva a una mala pràctica comunicativa i se solen generar informacions que promouen el prejudici envers certs grups culturals. Davant d'aquest fet, una manera de poder transformar aquestes dificultats és reflexionant com es poden canviar les dinàmiques establertes, per exemple: promovent una formació contínua i crítica dels professionals, establint un diàleg continu entre el sector de la comunicació, el moviment social i els grups culturals. La presència d'especialistes en les redaccions o l'especialització de reporters facilitaria la relació i la comprensió dels problemes igualment com la incorporació de periodistes dels diferents grups culturals a les redaccions.⁶

⁵ Consens Social sobre Migracions. Abril 2006

⁶ Propostes del CSM. Interculturalitat i religió. Punt 129. Ciutadania i participació política. Punt 148.

Les fonts d'informació

De tota manera, també és cert que al periodista, subjecte a unes limitacions de temps, de recursos o d'ideologia –ja sigui pròpia o de l'empresa per a la qual treballa–, no se li pot exigir la mateixa profunditat ni el mateix discurs que als acadèmics, que s'adrecen a una audiència d'especialistes i no a la societat en general com l'informador. Ara bé, sí que se li pot exigir al periodista que confronti la correcció de llur informació i les seves fonts, ja que si no ho fa, la seva feina pot ser lesiva per al Dret a donar i rebre informació veraç i a la pròpia imatge dels immigrants, i les persones afectades podrien exigir el respecte de les garanties legals contemplades a propòsit de l'Article 20.1 i 20.4. de la Constitució.

Aquestes limitacions es posen de manifest, sobretot, a l'hora d'escollir les fonts d'informació, el principal element configurador d'una notícia, no només pel freqüent desconeixement de quines són les fonts adequades per realitzar un informe periodístic relativament rigorós (per exemple sobre immigració), sinó a més, quines són les limitacions formals de les diferents fonts (documentals, orals, premsa, etc.).

Quan es cobreix una informació relativa a una minoria ètnica o a un col·lectiu d'immigrants les fonts que s'utilitzen són, per aquest ordre: ministeris, experts en immigració, serveis socials, ONG, forces de seguretat, ajuntaments, etc. La primera pregunta és, on són els propis immigrants?

Sovint, aquestes *limitacions* dels periodistes reverteixen en una gran fatiga de les persones i entitats que tradicionalment funcionen com a fonts d'informació. D'una banda, es desanimen veient com les seves argumentacions xoquen contra un mur fet d'estereotips i d'idees preconcebudes. No se senten segures de poder superar aquest mur i creuen que allò que es farà públic no s'ajustarà a la seva realitat. I de l'altra, alguns professionals actuen allunyant-se d'allò èticament acceptable, ratllant els límits de la legalitat. Així, moltes renuncien a

convertir-se en fonts d'informació, malgrat que serien les més legitimades per ser-ho, tant per fiabilitat com per proximitat.

Precarització

En un altre ordre de coses, la lògica econòmica de les empreses privades o públiques es contraposa a la responsabilitat en el procés de producció del discurs, no tant pel que fa a les idees expressades públicament pels seus caps, però sí a l'hora de passar a invertir els recursos necessaris per treballar amb una altra lògica. Per això, cal reconèixer les dificultats amb què topen els mitjans i la precarietat amb què treballen –rapidesa, escassetat de fonts, etc.–. Malgrat tot, cal tenir present l'esforç que fan alguns per millorar el tractament d'aquests temes.

Espectacularització de la informació

Aquesta lògica econòmica també s'ha traduït, els darrers anys, en una tendència a l'espectacularització de la informació i la recerca dels elements que generen una resposta emocional. En el cas de la immigració, si no es té cura de com es fa, de què es tria com a element noticable, de què es posa en primer pla i què en segon pla, el resultat pot ser desastrós. Per fer-ho de forma no discriminatòria, no *racista*, cal preparació i temps. I sobretot s'ha de vigilar, subministrant el context adequat, que el producte resultant no comporti una visió utilitarista de la immigració: és bona mentre en traiem profit. Aquest punt ja és assenyalat a les propostes que el CSM adreça als mitjans de comunicació quan remarca que “un punt clau fóra el mal ús de temes candents com estratègia per aconseguir guanys comercials”.⁷

⁷ Consens Social sobre Migracions. Abril 2006. Interculturalitat i religió. Punt 130.

III. El tractament de la informació i l'ús del llenguatge

Inclusió del grup ètnic o país de procedència

La inclusió del grup ètnic o el país de procedència en la notícia té a veure amb la formació d'arquetips positius i negatius, i en conseqüència, té un efecte sobre la imatge que les persones que no pertanyen a minories ètniques es formen sobre tots els altres, és a dir, sobre els grups als quals no pertanyen. Quan aquesta informació no és rellevant per a la comprensió de la notícia, actua reforçant prejudicis, generant estereotips i una visió negativa de la immigració. El CSM demana, en el seu document, que aquest punt quedi regulat per un codi ètic "que posi fi a la visió negativa de la immigració i dels estereotips que genera parlar de col·lectius d'origen ètnic i de procedència".⁸

Llenguatge discriminatori

El llenguatge és una eina amb la qual conformem el nostre món. Segons l'ús que en fem, pot allunyar-nos o bé apropar-nos a les persones. El vocabulari que utilitzem a l'hora de parlar dels immigrants implica la postura que prenem enfront d'ells i pot amagar subtilment el rebuig a l'estranger.

Paradoxalment, l'adopció mecànica i sistemàtica d'un suposat llenguatge "políticament correcte" poden arribar a ser, en ocasions, formes d'expressió de paternalisme eurocèntric i acabar provocant en el receptor desconfiança respecte als mitjans i sovint la pura impossibilitat d'entendre les notícies. Aquest llenguatge, corre el risc de convertir-se en un llenguatge artificios, destinat a ser poc creïble.

⁸ Consens Social sobre Migracions. Abril 2006. Exclusió social. Punt 100.

Sobredimensió d'esdeveniments i conflictes

La sobreatenció o els desplegaments desproporcionats de determinats esdeveniments fomenten visions simplificadores, sobretot en el cas dels mitjans audiovisuals, ja que sintetitzen l'assentament en la superficialitat dels fets i de les persones. Les imatges sobre pasteres, guàrdies civils reconduint els que han enxampat i els morts a les platges, són imatges que tenen múltiples lectures. La seva proliferació redunda en la imatge tràgica de la immigració d'una forma descompensada. Les vegades que es donen suposen un salt qualitatiu en la percepció negativa de la immigració com a problema.

Elements per a la reflexió

Una de les fórmules per resoldre les dificultats exposades és l'**autoregulació** dels mitjans, a partir de codis deontològics explícits, en els quals es publiciten els límits que cada mitjà posa a la seva llibertat d'informar i d'opinar en nom de la defensa de valors que considera superiors. El seu principal problema és el grau d'acompliment. Ho hem pogut comprovar abastament tenint en compte que cada mitjà, cada associació professional, cada organisme regulador dels mitjans té el seu codi deontològic, el seu manual d'estil sobre tot allò que envolta el fet migratori i es continua parlant amb estereotips. Això ens porta a la conclusió que la via de l'autoregulació, per tal de ser efectiva, demana que es faci en paral·lel al que podríem anomenar una pedagogia sobre els mitjans que cal que sigui recolzada i avalada pel més precís respecte a les garanties legals dels drets constitucionals i als convenis internacionals.

Vistes aquestes limitacions, l'última part del document té la finalitat de plantejar alguns elements de reflexió de cara a millorar la qualitat de la informació que ofereixen els mitjans de comunicació sobre immigració. Aquests punts volen ajudar a formular les peticions que les entitats del CSM dirigeixen als mitjans de comunicació i, alhora, veure què poden oferir les entitats als mitjans de comunicació per tal de contribuir a millorar en el tractament informatiu de la immigració.

Si bé al llarg del text ens hem referit a la immigració com un procés de transformació social, al racisme, a la xenofòbia i a les dificultats en la elaboració de notícies i la pràctica periodística, sabem que aquests temes no s'han esgotat, ans al contrari, som conscients de que aquest exercici de reflexió és simplement l'inici d'un camí que ens permeti assentar alguns

principis de coincidència en el tema que ens convoca: la relació entre els mitjans de comunicació i la immigració extra-comunitària a Catalunya.

Temes

1- Sobre els drets i responsabilitats jurídiques.

- Els coneixem? Són respectats?
- Considerem que es garanteix de forma suficient la llibertat d'expressió de les persones i col·lectius immigrants?
- Coneixem els mecanismes per fer valer aquests drets? Són efectius?
- Hi ha persones i col·lectius especialment vulnerables: menors, persones en situació irregular, víctimes d'un fet tràgic... Qui vetlla pel respecte als seus drets?
- Davant una informació incompleta o errònia que ens hagi afectat, hem exercit el dret a rèplica? S'ha publicat o difós la nostra resposta?

2- Coneixent algunes de les característiques essencials de la dinàmica general i quotidiana en el funcionament dels mitjans de comunicació que reclamen la nostra atenció, les entitats:

- Tenim la capacitat per donar resposta als requeriments dels mitjans? Els mitjans suficients, la formació adequada, els mecanismes adequats?
- Com hem de reaccionar les entitats davant les demandes dels mitjans?
- Els nostres tècnics (redactors per exemple) són prou entenedors? Expliquen prou bé els conceptes o, en canvi, donen moltes coses per sabudes?
- Mantenen una coherència interna o, sovint, ni entre nosaltres ens posem d'acord?

3- Sobre l'estructura i els recursos dels que disposen les entitats:

- Tenim professionals dels mitjans treballant a les entitats? Per què?
- Tenim criteri per valorar quin mecanisme utilitzarem en cada moment per comunicar les nostres accions i les notícies que generem?
- Coneixem els noms i els telèfons de cada professional que fa societat a la nostra ciutat?
- Hi hem parlat alguna vegada fora dels actes institucionals?
- Hi ha algun professional que ens ofereixi un espai especialment cordial i que faciliti la comunicació directa?
- Els nostres representants, tenen prou eines comunicatives per crear aquests espais de comunicació directa?

4- Sobre les limitacions dels professionals de la comunicació en formació i especialització.

- Els mitjans de comunicació o col·lectius professionals, han reflexionat sobre la responsabilitat que tenen els mitjans de comunicació en la integració de la immigració? Quin ha estat el resultat d'aquesta reflexió? Se n'ha obtingut alguna concreció pràctica? Tenen programes o continguts dedicats a la sensibilització i educació sobre interculturalitat?
- Hi ha periodistes especialitzats en migracions als mitjans de comunicació?
- Els mitjans de comunicació faciliten la formació dels seus professionals? Els doten de temps i recursos suficients per formar-se i documentar-se adequadament?

- Hi ha presència de periodistes de diferents grups culturals a les redaccions?
- Considerem convenient que hi hagi una quota de presència i participació de la diversitat cultural als mitjans de comunicació?
- Des de les entitats, podem ajudar a superar aquestes limitacions? Fem una acció pedagògica vers els professionals de la comunicació? Sabem com fer-la?

5- Sobre la manca de pluralitat de les fonts d'informació

- Quines fonts d'informació citen els periodistes en les informacions sobre migracions? Les informacions apareixen contrastades per diverses fonts? Es tracta de fonts fiables o fonts parcials i poc contrastades?
- Es compta amb els propis immigrants com a font d'informació?
- Les entitats, estem disposades a actuar com a fonts d'informació?
- Ens fem valer com a font d'informació fiable? Els periodistes saben com contactar amb nosaltres i quin tipus d'informació els podem donar?

6- Sobre la inclusió del grup ètnic o país de procedència

- Quin criteri hauria de tenir-se en compte a l'hora de citar o no l'origen ètnic o el país de procedència del protagonista d'una notícia?
- Aquesta informació s'utilitza de forma adequada i valorant les seves conseqüències?

7- Sobre l'espectacularització de la informació i la vinculació de la immigració amb experiències negatives

- Quins són els fets que apareixen amb més freqüència als mitjans de comunicació vinculats amb immigració? Per quins motius?
- Com podem contribuir a superar el tractament de la immigració vinculada a problemes, fets dramàtics i negatius?
- Proposem als periodistes experiències i testimonis positius que permetin visualitzar una altra cara de la immigració?
- Quan ho hem fet, hem obtingut una bona resposta o ha estat difícil arribar als mitjans?
- Quins són els temes que més ens preocupen i quina incidència o participació hi tenen els mitjans de comunicació i els periodistes? Inserció laboral, Habitatge, Participació ciutadana/integració social, Igualtat d'oportunitats...

8- Respecte als canals i a la formació en comunicació interna i externa de les entitats.

- La informació s'internalitza i se sotmet a discussió? Hi ha persones encarregades i formades en les entitats en aspectes de comunicació?
- Existeixen mecanismes que afavoreixin l'horitzontalitat informativa i la inclusió dels diferents estaments de les entitats?
- S'ha desenvolupat una línia d'acció comunicacional coherent i permanent per part de les entitats que conformaren el Consens Social sobre Migracions?
- S'han desenvolupat mesures comunicacionals (per exemple campanyes de sensibilització) per desmuntar els estereotips i el discurs de la discriminació?

Bibliografía

- Aubert, A.; Duque, E.; Fisas, M.; Valls, R. (2004). *Dialogar y transformar. Pedagogía crítica del siglo XXI*. Barcelona: Graó.
- Barbadillo, P. (2006). *Extranjería, racismo y xenofobia en la España contemporánea*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Document del Consens Social sobre les Migracions (Barcelona, 2006).
- Centro de Investigaciones Sociológicas (1997). *La evolución de los setenta a los noventa*. Madrid: Siglo XXI de España Editores.
- Constitución española de 27 de diciembre de 1978.
- Consell de l'Audiovisual de Catalunya (2004). "Recomanacions del CAC". Barcelona.
- Escobar de la Serna L. (1997). *Derecho a la Información*. Madrid: Editorial Dykinson.
- Flecha, R.; Gómez, J. (1995). *Racismo: no gracias. Ni moderno ni postmoderno*. Barcelona: El Roure.
- Jäger, M. i Jäger, S. (1997). *El discurso racista y su importancia para el discurso político global en la República Federal Alemana*. Berlín: Mugak.
- Miles, R. (1989). *Racism*. London: Routledge.
- Quaderns del Consell de l'Audiovisual de Catalunya (2002). "Mitjans de comunicació i immigració". Núm. 12. Gener-abril. Barcelona.